

Ngwala-ka-sebele (= Original)

original: w/athas makgato

ser 1132
(1)

1132 tribe 37.33 -1-
Babirwa ba ga-Makgato.
Setšhaba se' se tšwa kwe?

3. -4-119
K34/119

21.1.71
K34-119

Re kwa bagolo-golo ba re se tšwile kua Bokgalaka (Rhodesia), mehleng ya bogolo-golo, gomme sa potologa le dithaba tša Gananwa (Blauwberg mountains) ka thoko ya Bosubela-tšatši go fihla ga se hwetša madulo kua "Taung", mo go bitšwago ka la Lichtenburg.

Gwa thwe marope a sona a matala a kua ntšhe. Mehleng yeo se be se bušw ke kgoši Maruatona, gomme Babirwa ba ga-Makgato ba be ba itheta ka gore:

Babirwa wee !

Ke Babirwa ba mahlo-matala,

A ba a makhwibidu,

Ga se bona,

Ke Babirwa ba matšenela (intruders).

Ke Bakgalaka ba Ramaite 'a Tau. (Tau ke moeno wa Babirwa ba ga-Makgato le go fihla mehleng yeno: Ke ditau di gata ka boya). Go bonagala gore kua Taung setšhaba se be se agišane le Makwena kagobane mantona a sona a mang a sa itheta ka gore:

Re Bakwena ba meetse a pula.

Gwa thwe ka morago ga mengwaga e mentšhi, se ile sa kganyoga go inyakela madulo mo go nago le dithaba.

Setšhaba se khuduga Taung.

Mehleng ya bogolo-golo thaba e be ele, sebo sa setšhaba mo se itšhireletsago go mamaba a sona, ge a se tšogela goba a rata go se thpela maruo a sona. Gape, batho bao ba biditšwego ke badimo (bahu) ba be ba bolokwa ka bothakga le tlhompho mo dithokgweng tša thaba, mo go bitšwago Badimong. (legae la Badimo)

Gwa thwe, se ile sa tloga Lichtenburg, sa leba Bopedi bja ga-Sekhukhune, se kganyogile dithaba tša gona. Eupša ga re kwe selo mabapi le marope a sona kua ntšhe. Re kwa fela ge kgoši e itheta ka gore:

Ke nyogile Lepelle pele (Olifants River),

Madira ohle a šale Moletlane.

Sereto se sengwe se re:

Mmakwele ga ya kgonyeng,

Ga ke rate,

Ke rata a felegetsa Lehuil'a dihlare,

Ngwan'a Mamoja ka lehoho.

Molatedi o latela Molatelo (Kgolongwana) Lepelle.

Ngwako neele Tshengwane, ke mosadi ke tlo tsea.

Ke mokgorometsi a dikete;

Dikgasoko di lla ga-Marisane.

Le ge re sa tsebe marope a Babirwa kua ga-Sekhukhune, fela sereto se' se re lemoša gore ba be ba na le tsebo ya naga ya Sekhukhune le dinoka tša yona.

Go tloga mo, se ile sa leba Bohlabela bja Lebowa, gomme sa fihla sa aga nageng yeo lehono e bitšwago ka la Soetfontein. Gwa thwe marope a sona a matala a kua ntšhe, e lego mo se aroganago gona kagobane re sa hwetša mašaledi a Babirwa thokong tsela tša Soetfontein.

Dikgoši tša sona Soetfontein.

Gwa thwe mo Soetfontein se busitswe ke dikgoši tse di latelago:-

1. Selema-le-maho.

2. Maboyi.

3. Mathipa 1.

Gwa thwe mehleng yeo kgoši Mathipa o be a godile kudu, gomme a tšofetse; a se sa kgona go laola merero ya kgoro ka mafelofolo le kelello. Mafelelong, bana ba gagve ba duma go tšea bogosi bja mokgalabje ka go loga maano a sephiri le bagvera.

Ka ntlong ya bogosi.

Ka ntlong ya bogosi go be go bašgilwe masogana a mabedi. elego Chepape le Basibila, gomme ele bona bana ba mokgalabje yo mogolo wa kgoši. Masogana se a duma.....

-2-

→ original ←

K34.119

82713 makgato, M. Bawa

2.

go tšea bogoši bja Mokgalabje a sa phela, gomme gammogo le setšhaba ba loga maano a sephiri gore ba tloge Soetfontein. Mafelelong, morero wa sephiri wa phethega, setšhaba sa khuduga kua Bopedi.

Ge se tloga fao thokong ya Soetfontein se ile sa tla aga Tloune kgauswi le moedi wa Kopo, Bohlaba-tšatši bja thaba ya Mphakane, mosate wa ga-Machaka.

Tloune (Matlaleng)

Setšhaba sa aga Tloune. Mehlang yeo nagan e be e na le dikgoši tse pedi fela, Makgato le Machaka kagobane Ramokgopa e be e sale ngwana wa Machaka. Gwa thwe Makgato le Machaka ba be ba agišane ka khutšo le kwano. Tau le Nkwe di phedišana ka botho. Rasibilu a ba a tšea Morwedi wa Machaka.

Lehu la Chepape.

Chepape, morwa e mogolo wa kgoši Makgato o be a phela ka go fokole mmeleng, gomme a swerwe ke bolwetši bjo bo soro. Dingaka tša setšhaba tša leka ka mekgwa e mentšhi go mmaka le badimo ba Babirwa. Eupša, mefelelong badimo ba fenya boma kgonatšohle. Chepape a ya Badimong ba gabo. Ka sephiri, bakgomana ba mo robotša badimong. Dihlagatšane tša setšhaba tša lala di lla, di homotša bana le basadi. Bakgalabje ba homotšana ka gore:-

"Lehu ke letete, re šika le lona."

Polelo ya dingaka.

Ge Chepape a setse a ithobaletse le badimo ba Babirwa, dingaka tša tliša gore o bolaiwe ke Rasibilu ka boloi ka gobane a rata go tsea setulo sa bogosi gore setšhaba se bušwe ke yena. Polelo ye ya dingaka ya tšoša phapang setšhabeng, gomme go be go na le morero wa go bolaya Rasibilu. Ka ge lesolo la go bolaya motho, le sa hlakanelwe, kgoši Machaka o ile a kwa sephiri se' sa Babirwa, gomme o ile a kgothatša setšhaba gore se bee marumo fase. A lemoša Batau gore: Ntlo ya lerole ga e tšwale kgoši. Ka kgonthe setšhaba sa bea marumo fase, gomme moya wa khutšo le kagišano wa buša Babina-Tau.

Rasibilu o a buša.

Setšhaba sa kwana sa re: Kgoši ke madi kagobane Rasibilu o be a na le madi a bogoši. Dikgadi tša Babirwa tša mo apeša pheta ya bogoši ka mekgwa le setlogo sa setšhaba gomme sa rata go lota mekgwa, setlogo le diila tša sona. Dipolelo tsela tša dingaka tša lebalwa.

Setšhaba se dutse mo Tloune, gwa g belegwa Kgoši Lelema mo moeding wa Kopo. Re kwa ge a itheta ka gore:

"Ke Lelema la noka (moedi) ya Kopo!"

Setšhaba se thopa thaba ya Maboing.

Re kwa gore naga ye ya thaba ya Maboing e be e dulwa ke Batswetla. Rasibilu le setšhaba ka go kganyoga thaba ye, ba ile ba raka Batswetla mo go yona, gomme ba aga dikgowa tse kgolo tša Babirwa, gomme ba sala ba itheta ka gore:

"Ke Maboyi, a mmagopatana ka kgoro! Sereto se' se šupa bogolo le maatla a setšhaba mehlang yela ya ge bana ba tšie-kgalakaka ba be ba sa dutse gammogo nageng ya Babirwa ba ga-Makgato.

Mašaledi a Batswetla setšhabeng.

Batswetla ba bantšhi ba ile ba ikopanya le bogoši bja Babirwa. Le lehono re sa hwetša ba ga-Mothemela, ba ga-Senoamadi, ba ga-Rakau, ba ga-Tloubatla, le ba ga-Sesibe le ba bangwe ba bantšhi ba mašaledi a bona. Setšhaba sa atlega kudu. Kgosi Makgato a ba le mantona a gagwe a Batswetla.

Balepa ba tšwa kae?

Re kwa gore Balepa ke batho ba tšwilego thoko ya Bohlaba-tšatši, ka thoko ya Lewatle la India. Ba ile ba amogelwa ke Babirwa ka lethabo. Ba be ba ratega kudu ka kgorong ya ka Dikgwaleng kua Maboing (Dikgwaleng e be ele kgoro ya Raletšatši, morwa wa Rasibilu. Rasibilu a tšwala Chepape, Selokela le Makgwana, gomme Selokela a tšwala Matthias le bana ba bangwe. Ka 'baka la mekgwa le diila tša bona. Balepa ba be ba agile mešše ya bona thabeng ya Sephate kgauswi le Maboing.

Balepa ba be ba kgona kudu go bopa dipitša tša letšopa ka bothakga bjo bo makatšago. Ba bopa mehuta-huta ya dipitša. Ke bona ba rutilego basadi ba Babirwa modiro le mohola wa letšopa. Gape, dikgogo di tlile le bona. Babirwa ba be ba sa tsebe dikgogo mehlang yela. Ba rutilwe ke Balepa go ja nama ya kgogo.

Ge arola (to discriminate).

Babirwa ba be ba na le dikoma tša mehuta-huta bjaka lebollo la bašimane, bogwera, bjale bja basetšana le komana ya bašimane (Re kwa gore komana ga se ya setlogo sa Babirwa, e hlagišitšwe ke monna e mongwe, a bitšwa Rakgorwana; a tšwa Bopedi ga-Mabale). Setšhaba sa ga-Makgato se ile sa kganyoga Komana ye/ya Rakgorwana gomme sa e agela sebo sa yona thabaneng ya ga-Mabale, mo dikoma tša komana di bego di dula ntšhe. Mo ga-Mabale go be go agilwe metse e megolo.

Difahlogo tša banna le bašimane ba bagolo e ba Babirwa di bona- la ka matšhwao a koma ya komana, mola ba Batšwetla le Balepa ba hloka kagobane ba be ba sa dumelelwe go tsena komeng ya komana (fela komana e be e se sephiri sa go boifiša bjaka lebollo. Banna le bašimane ba be ba ikgodiša ka gore:

"Thuru, Koma-tona ya banna". (Thuru ke gore re lomilwe difahlogong tša rena ke koma e sa tsebjego ke Batšwetla le Balepa mo e dulago ntšhe ge se fela bona Babirwa bao ba tsebage le dihlagatsane tša yona).

Monyanya wa dikomana o be o tamišega kudu nageng kamoka, gomme o biwa ka ngwaga o mongwe le o mongwe. Banna ba bana "Matebu" bošego kamoka. Dikomana di opa mo gohle, ba re di baka Kadi le Mphatelo (moka tse kgolo tša Lekganyane la ga-Mabale. Eupša Batšwetla le Balepa ba be ba dumelelwa go nwa mabjalwa a dikomana.

Mekgwa ya balepa ya go ja dinama tša dikgogo le tšh dihlapi (dikgobe ka polelo ya Sebirwa e be e sa ratege malapeng a Basetse (Babirwa le Batšwetla ba be ba bitšwa Basetse ke Balepa. Balepa ge ba hlaba pudi ga ba re tše bolaya pudi goba re (bolaya) pudi; ba-re re šitša. (ge šitša ke go bolaya ka mokgwa wa setlogo sa bona). Basetse ba be ba ganetša bana ba bona go tsena malapeng a Balepa. Poifo ele gore bana ka duma go ja dinama tša dikgogo le dikgobe (dihlapi)

Ba rutwa kopelo ye':

Tšhi-tšhii, kgopa e a ntoma,
O nyakang ka mo Balepeng,
O tlo ba wa ja le dikgobe.....

Ka ge go ja go ntšhitse noga moleteng, ka morago re hwetša Basetse ba ruile dikgogo gomme ba ja dinama le mae gomme le yona kgobe ele letšaka le legolo. Bana ba bapala ka lethabo gammogo.

Balepa ba be ba phalola meriri ya dihlogo tša bona ge ngwedi o moswa o dula. Basetse ba be ba hloile mokgwa kudukudu. Balepa ba be ba sa leme tšhemo ya letšweta (tšhemo ya mošate). Le kua Lebollong, bašimane ba Balepa ba be ba agelwa kgoro ya bona, fela kua mašokeng ba be ba hlakana gammogo le bašimane ba Basetse ge go tšongwa diphoofolo.

Go tšeana.

E be ele seila go lesogana la Mirwa go tšea kgarebe ya Mirwa. Eupša re hwetša Babirwa le Batšwetla ba tšeana ka khutšo le ka kwano. Kgoši Rasibilu Makgato o tšere morwedi wa Ramapulana, mm'ago Malebese Makgato. Chepape, morw'a Rasibilu o tšere morwedi wa Sešibe.

Mahleng yeo Basetse le Balepa ba be ba sa tšeane. Makgarebe a Basetse a tšhaba go phalola meriri le a Balepa ba tšhaba go beola ditlopo ka mokgwa wa Sebirwa. Ka ge lerato ele sefofu, mafelelong re hwetša Basetse le Balepa ba tšeana gomme tšeano e dirile setšwalle le seloko se segolo.

Pušo ya kgoši Makgato.

Re kwa ba ga-Ramokgopa ba re kgoši tša ga-Makgato di be di na pušo e botse kudu ya go buša setšhaba. Kgoši Ramokgopa o be a fela a roma batšeta ba gagwe go ya go etšiša mekhwā ya pušo ya batho ka bohale bja setlogo. Ka fao Tau ya ruta Nkwe motheo wa bogoši. Ramokgopa le Makgato ba gwerana kudu. Ramokgopa a ba a lemoga bogale bja bahlabani ba Makgato.

Bafaladi ba ditšhaba tše dingwe.

Naga ya ga-Makgato e be ele naga ya mafulo a mabotse a maruo. Noka ya Kadi-Mphatelo e na le kwiti e botse. Selemo dikgomo di nona kudu ka go fula bjang bja mphafa nokeng. Ba reta noka ka gore:

"Kadi ke elela Mphatelo,
Noka-kgolo ya bo-Ralefaladi 'a Makgato".

-4-

Na-ga yona ka nnoši e be e none kudu; mabu a yona a kwana le dibjalo tša mehuta-huta. Gomme lehumo la naga ya Babirwa le ile la goka batho ba ditšhaba tse dingwe. Re hwetša ba-Morerwa, bo-Thema, bo-Moloisi le bo-Mamabolo le ba bangwe ba diiletse setšhaba sa Babina-Tau. Kgoši e na le bahlabani ba bogale.

Re kwa kgoši Lelema a itheta a re:

Ga-Dikgale ka lwa nwa ka fenya,
Le Bopedi ka lwa nwa ka fenya.
Ke rile kgoru mehlape ya baisa (enemies),
Ya Mmapitša wa Dikgale.
Ke Ntabogela wa ga-ngwan'a Duba 'a Malope.

Kgoši Kolongwana a re:

Diala ke khunetšwe ke Mmapitšo (Kgadi).
Kobo ya nkwe gwa apeša Mathipa,
Kagobane ele yena Motšwalwa le kgoši.
Diphukhubje, matata makgolo-kgolo,
Methape e tletse 'kobo tša dinkwe,
Dinaka tša ditlou mathuding dinne.

Kgoši Lefatane a itheta a re:

Ke motšhidi 'a Maphašwa,
Ke morw'a bo-Makgato 'a Lekau.
More wa Maboing o ikgoletse,
O lekanetse le lerata godimo.
Ya yago Tšwetla ga-Ramapulana,
A ye a ape,
A re: More wa Maboing o ikgoletše,
O lekanetse le lerata godomo.

Direto tse' di šupa ka mo setšhaba se be se agile ka gona mehleng ya pele. Maboing ele mošate wa setšhaba gomme pušo ya sona e atlegile kudu.

Ntwa ya Machaka le Ramokgopa pele ga 1896.

Re kwa ba re go kile gwa ba le ntwa ya maako magareng a Machaka le Ramokgopa (Machaka le Ramokgopa ke bana ba monna.) Ntwa ye' e tšogile mola setšhaba sa ga-Makgato se bušwa ke kgoši Kolongwana (Kolongwana o tšere morwedi wa Machaka). Fela mokgalabje Kgoši Lelema ke ge a sa phela, gomme a tšofetse.

Kolongwana o tšene bjang ntweng ya Machaka le Ramokgopa?

Gwa thwe Ramokgopa ka go lemoga bogale bja Kolongwana dintweng, o ile a mo mema gore a mo thuše go hlabana le Machaka. Eupša mokgalabje kgoši Lelema o ile a mo ganetša go tsena ntweng ya bana ba monna. Kolongwana le bahlabani ga ba ka ba hlokomela dikgothatše le dikeletšo tša gagwe (Lelema). Gomme ba ile ba loutša marumo a bona ka kholofelo ya go fenya Machaka. Ge ba fokile ditlhabano tša bona, ba fologela tlhabano. Ditau le dinkwe tša hlakana. Gwa swa dikgonye, gwa šala melora. Dinkwe tša mmella diala tsela tša Mmapitšo. Ntwa ya thatafelela ditau. Kgoši Kolongwana gwa bona gore dinkwe di fetša ditau, a tšhabišetša bahlabani ba gagwe kua Madibeng (Malkfontein). Dinkwe tša rakadiša ditau, gomme kgoši ka nnoši o be a lapišitšwe kudu ke motšhabo. Ka mafelelo, a tšena ka letopeng la ngwako. Ba-Machaka ba mo hwetša a lapile ruri moyeng le mmeleng. Ba mmolaya ka go mo ripa hlogo ka mokgwa wo šore. Ba rwala hlogo ba e iša go kgoši Machaka. Yena a nyama ruri ge a bona hlogo ya mokgonyana wa gagwe. A re: Nkabe le mo tliše a sa phela. Nkabe ke ngwana wa morago. Kolongwana o hwile lehu le šoro a re o thuša Ramokgopa ntweng ya maako.

Leru la kgakanego la apeša setšhaba sa Babirwa gammogo le Mohumagadi wa Setšhaba (Dikonketšo, morwedi wa Machaka). Lefatane o tlo godišwa ke mang? Setšhaba se tlo phuthwa ke mang go bopa botee bjola bja pele?

Bahlabani ba Ramokgopa ba kae?

Gwa thwe bahlabani ba Ramokgopa ga ba ka ba bonala ka letšatši leo la tlhabano. Kolongwana o be a thuša mang? Gwa phethega polelo ya kgoši Lelema kua Maboing. Setšhaba se gakanegile. Aowa! Masa ga na swele. Lefatane ge a godile o itheta ka gore:

More wa Maboing o ikgoletse,
O lekanetse le lerata godimo.....

Mušo o segela magoši Malokasie 1896.

Go bomagala gore lebaka la ge Mušo o segela magoši malokasie, ke ge setšhaba sa Babirwa se duba leraga la kgakanego e kgolo.

Mmapa (Dikonketse) le Mmušo.

Bakgalabje ba bang ba tliša gore Ba-Mmušo ba ile ba bonana le mokunagadi Dikonketse gomme ba segala setšhaba sa gagwe lekasie mo lehone go a agilwego metse ya Eiseleben, Mašiketle le ga -Masekela.

Gwa thve Ntona Kgata Makgato o ile a felega kua thabeng, Maboing, a ya a aga motse wa ga-Makgato kgauswi le setasie sa Eiseleben. Ke mo a godišetse kgoši Lefatane. Bangwe ba re: Awa, naga yee e be ele Lekasie la Ramokgopa, gomme e be ele Kwano ya Ramokgopa le Mmapa gore karolo ya setšhaba e dule moo ka khutšo gomme e sepediše merero ya yona ka ditaele tse di tšwago Maboing. Melao ka moka e be e dirwa kua kua thabeng, gomme le yona tšhemo ya letšweta e be ele ya Maboing. Dikoma kamoka di be di laelwa kua thabeng. Dithokgola ka moka e ale tša Dikonketse le wona mabjalwa a tšona a laelwa kua mošate thabeng. Kgoši Ramokgopa a ntšhitse diatla maswing. Ntona Kgata a buša karolo ye ya setšhaba ka melao le setlogo sa Babirwa. Setšhaba kamoka se be se holofetse gore ke naga yeo ba-Mmušo ba e segetšego Mmapa. Taba ya bohloko ke ge Mmapa (map) wa Mmušo o sa bontšhe bohlatše bja gore ke Lokasie ya Makgato gomme o tliša gore ke la Ramokgopa.

Marutla.

Ge Lefatane a sa dutse le Kgata kua ga-Kgata, kua thabeng, mašobore a hlokile moetapele wa go ba isa lebollong la bašimane, kagobane Koma e ja beng pele. Ka ngwaga woó go be go se na lebollo nageng kamoka ya ga-Makgato, kagobane Lefatane a se gona go eta mašoboro pele le go ba isa komeng.

Masogana a thaka ya Lefatane ba ile ba loga maano gomme ba tšhabana dikomeng tša lebollo dinageng tša tikologong ya naga ya ga-Makgato, ba rupa gona. Ge ba boile ba ipitša ka moeno wa gore:

Re Marutla (ba rutlile melao ya setšhaba).

Ga ele thaka ya bona Lefatane e šale lesoboro kua ga-Kgata.

Maphaswa.

Ka 1900, ke ge Lefatane a boetse kua Thabeng. Ka fao setšhaba sa ntšha bodikana gomme Lefatane a bo eta pele go bo isa komeng ya Babirwa. Ge moloto wa bona o alogile, ba bitšwa "Maphaswa" ka go ya setlogo sa Babina-Tau. Ke gona kgoši lefatane ke Lephassa, fela dithaka tša gagwe ke Marutla. Bao ba rupilego bodikana mehleng ya lehu la Kolongwana bona ba be ba bitšwa Malahlwa (gobane ba be ba lahlilwe ke Kgoši.)

Lentsu la Modimo le tšena ga-Makgato, 1888.

Molemi wa motho e mosweu, yo a fihlilego pele setshabeng sa ga-Makgato e be ele Mnr. Piet van Zyl. Basotho ba be ba mmitšha ka la "Mmatša-nko". Yena o be a agile ngwako wa gagwe thabaneng ya Bokgobola. Lehono maswika a motheo wa ngwako wa gagwe a sa bonala. Gape, o be a agile letamo la meetse ka fase ga thabana yeo. Banna ba setšhaba ba be ba mo šomela. A ba a aga letamo le lengwe kua kgauswi le setasie sa Mmanik.

Mr. Hermann Mösche.

Re kwa gore Mr. H. Mösche e be ele monna wa mohumi, a agile kua motseng Pietersburg. Go bonala gore Mnr. Piet van Zyl o ile a mo rekišetša naga ya ga-Makgato. Banna ba setšhaba ba gapeletšega gore ba mo šomele kua Pietersburg. Modiro wo mothata e bile go rwala ditšhipi tša go aga lebenkele le legolo la gagwe Pietersburg.

Go bonala gabotse gore Mnr. H. Mösche o be a tsebana gabotse le Moruti C. Knothe wa Kratzenstein, ga-Mamabolo kagobane re hwetša gore ka la 1/4/1888, moruti C. Knothe o rometse moebangedi Andries Sehlapelo kua ga-Makgato go ruta lentsu la Modimo. Yena Moebangedi Sehlapelo a thea setasie sa ga-Mosehla, kgauswi le motse o mogolo wa Masung.

Ka morago, Kereke ya Presbyterian ya romela Mr. Kwati, a etšwa Kaap go ruta bašimane le basetšana go bala le go ngwala polelo ya Seisimane. Batšwadi ba bantšhi ba ile ba khudugela ga-Mosehla ka go duma tšwelopele ya bana ba bona. Ga-Mosehla ya ba sediba sa Sekreste le tšwelopele.

Basokologi ba mathomo.

Motseng wa Masung, go sokologile banna ba latelago:-
Jonathan Mahlagare, Phillemon Mothemela, Tjale Makgato, Walter Rakgole, Abel Koko, Solomon Mamabolo, Alfred Rakgole, Aaron Sathekge, Solomon Sathekge, Matata Koko, Amos Sathekge, Sampopela Makgato, Henry Makgato, Gedecm Makgato, Lazarus Sathekge, Speelman Sathekge Freddy Makgato le Judas Senoamadi.

Khudugo ya phuthego ya Ma-Luthere, 3/5/1890.

Gwa thwe ka la 3/5/1890, Moebangedi A. Sehlapelo le phuthego ya gagwe ba khudugetse kua nageng yela go agilego Ntona Kgata, gomme ba thea setasie sa Eiseleben. Mantona mabedi a ga-Masekela, Mogatli le Ramaphaka le bona ba khudugela kgauswi le Eiseleben ba aga motse wa ga-Masekela. Kereke ya Presbyterian ya sala e isa pele modiro wa yona go fihla ka 1910.

Setasie sa ga-Morema; 1900

Ka 1910, moruti Endemann wa Kreuzburg (Makotopong) o rometse moebangedi Samuel Mabitsela go thea setasie sa ga-Morema kgauswi le thaba ya Maboing. Gomme go sokologile banna ba:

Samuel Phoshane, Jacob Thobakgale, Simon Sathekge, Isaiah Moreroa, Elias Maila, Titus Monyepao, Ezekiel Ragophala, Jerry Sekgobela, le Edward Tlouba-tla.

Mathata a setšhaba: 1910.

Setšhaba se boledišane le Mnr. H. Mösche go reka naga go yena. Sa kwana le yena ka ga theko ya naga, gomme ka ge se ile sa diega go mo fa tšelete ya theko ya naga; a fela pelo gomme a thopela setšhaba maruo a sona.

Moruti Endemann o thuša setšhaba.

Badumedi ba begela moruti Endemann gore Mnr. H. Mösche o thopetse setšhaba maruo a sona. Moruti a hlabanela setšhaba, gomme maruo a gomišetšwa go sona ka mokgwa wa molao. Kahlolo ye' ya fu befediša mong wa naga. Ka gona a fa badumedi mangwalwana a khudugo gore ba tloge nageng ka pela-pela.

Khudugo ya badumedi e sepetse ka dikarolo tše latelago:-

1. Karolo ya phuthego ya ga-Morema ya khudugela kua ga-Dikgale, ya thea setasie sa Mogabane. Ba bangwe ba phuthego ya ga-Morema ba khudugela Pniel kgauswi le Madikgetle. (phuthego ya kereke ya Presbyterian)
2. Phuthego ya Kereke ya Presbyterian kua ga-Mosehla ya khudugela kua ga-Dikgale gomme ya thea setasie sa Marobala (ba re: bjale re hweditse mo re robalago boroko bja khutšo) Ba reta setasie ka gore:

"Ke Marobala,

o itšese ka lepai (blanket).

Ka ge Kgoši Makgato a hloka Lekasie la gagwe, bana ba gagwe ba thoma go nyaka madulo kua le kua, malokasieng a dikgoši tse dingwe.

Dikgoši tse di bušitšego Maboing.

Dikgoši tse di bušitšego setšhaba kua Maboing ke:-

1. Rasibila
2. Lelema
3. Kelongwana
4. Lefatane

Mongwaga ya leswiswi setšhabeng: 1910-1965.

Ge fadile mongwaga ye 55, setšhaba se hloka dikolo le dikereke. Tšwelopele ya setšhaba ya boela morago kudu. Naga ya Lekganyane la bo-Mabale ya šala ele marope fela; e lliša bao ba tsebago.

Letšogo le maatla la Mmušo: 1965.

Ka 1965, Mmušo ka kwano le mohu kgoši Lefatane ba khudušetša setšhaba nageng ya Klipplaasdrift 508, mo se ka kgošago go godiša mekgwa le setlogo sa sona bjaka ditšhaba tse dingwe.

Bašimane le basetšana ba sona ba tsena dikolo ka thabo le tebogo. Ba ithuta ka mafolofolo. Kgoši Mathipa II le setšhaba sa gagwe ba ka se fetse go leboga Mmušo wa Republic kagobane bjale go bonala tšwelopele le tirišano ya Babirwa ba ga-Makgato. Eupša, naga ye e ka se kgone go phutha bana ba Makgato kamoka bao ba diiletse kua le kua ka go hloka Lokasie ya bona.

Kgoši Mathipa II o tlo buša bjang bana ba gagwe kua Eiseleben le mo gongwe?

Koketšo ya naga.

Ke kgale-kgale ge setšhaba se dutse mono dinageng tša legola, gomme se tlogetse dinaga tsela tša dithaba (Soetfontein) Ka fao, bana ba Makgato ba ka se dumele morero wa go boela kua Bopedi. Kgapeletšo ya kgoši Mathipa II e ka se mo hole selo kagobane ke kgale-kgale setšhaba se tšwile kua Bobirwa.

S1132

1132

tribe
37.33

K 34/119

Mongwadi: Matthias Makgato
21.1.71.

-1-

3. -4-119 K34-119

0-16

Babirwa ba ga-Makgato.

Setšhaba se' se tšwa kae?

Re kwa bagolo-golo ba re se tšwile kua Bokgalaka (Rhodesia), mehleng ya bogolo-golo, gomme sa potologa le dithaba tša Gananwa (Blauwberg mountains) ka thoko ya Bosubela-tšatši go fihla ga se hwetša madulo kua "Taung", mo go bitšwago ka la Lichtenburg.

Gwa thwe marope a sona a matala a kua ntšhe. Mehleng yeo se be se bušwa ke kgoši Maruatona, gomme Babirwa ba ga-Makgato ba be ba itheta ka gore:

Babirwa wee !

Ke Babirwa ba mahlo-matala,

A ba a makhwibidu,

Ga se bona,

Ke Babirwa ba matšenela (intruders).

Ke Bakgalaka ba Ramaite 'a Tau. (Tau ke moeno wa Babirwa ba ga-Makgato le go fihla mehleng yeno: Ke ditau di gata ka boya). Go bonagala gore kua Taung setšhaba se be se agišane le Makwena kagobane mantona a sona a mang a sa itheta ka gore:

Re Bakwena ba meetse a pula.

Gwa thwe ka morago ga mengwaga e mentšhi, se ile sa kganyoga go inyakela madulo mo go nago le dithaba.

Setšhaba se Khuduga Taung.

Mehleng ya bogolo-golo thaba e be ele sebo sa setšhaba mo se itšhireletšago go manaba a sona, ge a se tšogela goba a rata go se thpela maruo a sona. Gape, batho bao ba biditšwego ke badimo (bahu) ba be ba bolokwa ka bothakga le tlhompho mo dithokgweng tša thaba, mo go bitšwago Badimong. (legae la Badimo)

Gwa thwe, se ile sa tloga Lichtenburg, sa leba Bopedi bja ga-Sekhukhune, se kganyogile dithaba tša gona. Eupša ga re kwe selo mabapi le marope a sona kua ntšhe. Re kwa fela ge kgoši e itheta ka gore:

Ke nyogile Lepelle pele (Olifants River),

Madira ohle a šale Moletlane.

Sereto se sengwe se re:

Mmakwele ga ya kgonyeng,

Ga ke rate,

Ke rata a felegetsa Lehuil'a dihlare,

Ngwan'a Mamoja ka lehoho.

Molatedi o latela Molatelo (Kgolongwana) Lepelle.

Ngwako neele Tshengwane, ke mosadi ke tlo tsea.

Ke mokgorometsi a dikete;

Dikgasoko di lla ga-Marisane.

Le ge re sa tsebe marope a Babirwa kua ga-Sekhukhune, fela sereto se' se re lemoša gore ba be ba na le tsebo ya naga ya Sekhukhune le dinoka tša yona.

Go tloga mo, se ile sa leba Bohlabela bja Lebowa, gomme sa fihla sa aga nageng yeo lehono e bitšwago ka la Soetfontein. Gwa thwe marope a sona a matala a kua ntšhe, e lego mo se aroganego gona kagobane re sa hwetša mašaledi a Babirwa thokong tsela tša Soetfontein.

Dikgoši tša sona Soetfontein.

Gwa thwe mo Soetfontein se busitswe ke dikgoši tse di latelago:-

1. Selema-le-mmaho.

2. Maboyi.

3. Mathipa 1.

Gwa thwe mehleng yeo kgoši Mathipa o be a godile kudu, gomme a tšofetse; a se sa kgona go laola merero ya kgoro ka mafolofolo le kelello. Mafelelong, bana ba gagwe ba duma go tšea bogoši bja mokgalabje ka go loga maano a sephiri le bagwera.

Ka ntlong va bogoši.

Ka ntlong ya bogosi go be go belegilwe masogana a mabedi, elego Chepape le Rasibilu, gomme ele bona bana ba mohumagadi yo mogolo wa kgoši. Masogana ao a duma.....

2.

go tšea bogoši bja Mokgalabje a sa phela, gomme gammogo le setšhaba ba loga maano a sephiri gore ba tloge Soetfontein. Mafelelong, morero wa sephiri wa phethega, setšhaba sa khuduga kua Bopedi.

Ge se tloga fao thokong ya Soetfontein se ile sa tla aga Tloune kgauswi le moedi wa Kopo, Bohlaba-tšatši bja thaba ya Mphakane, mosate wa ga-Machaka.

Tloune (Matlaleng)

Setšhaba sa aga Tloune. Mehlang yeo naga e be e na le dikgoši tse pedi fela, Makgato le Machaka kagobane Ramokgopa e be e sale ngwana wa Machaka. Gwa thwe Makgato le Machaka ba be ba agišane ka khutšo le kwano. Tau le Nkwe di phedišana ka botho. Rasibilu a ba a tšea Morwedi wa Machaka.

Lehu la Chepape.

Chepape, morwa e mogolo wa kgoši Makgato o be a phela ka go fokola mmeleng, gomme a swerwe ke bolwetši bjo bo soro. Dingaka tša setšhaba tša leka ka mekgwa e mentšhi go mmaka le badimo ba Babirwa. Eupša, mefelelong badimo ba fenya bomakgonatšohle. Chepape a ya Badimong ba gabo. Ka sephiri, bakgomana ba mo robotša badimong. Dihlagatšane tša setšhaba tša lala di lla, di homotša bana le basadi. Bakgalabje ba homotšana ka gore:-

"Lehu ke letete, re šika le lona."

Polelo ya dingaka.

Ge Chepape a šetse a ithobaletse le badimo ba Babirwa, dingaka tša tliša gore o bolaiwe ke Rasibilu ka boloi ka gobane a rata go tsea setulo sa bogosi gore setšhaba se bušwe ke yena. Polelo ye ya dingaka ya tšoša phapang setšhabeng, gomme go be go na le morero wa go bolaya Rasibilu. Ka ge lesolo la go bolaya motho, le sa hlakanelwe, kgoši Machaka o ile a kwa sephiri se' sa Babirwa, gomme o ile a kgothatša setšhaba gore se bee marumo fase. A lemoša Batau gore: Ntlo ya lerole ga e tšwale kgoši. Ka kgonthe setšhaba sa bea marumo fase, gomme moya wa khutšo le kagišana wa buša Babina-Tau.

Rasibilu o a buša.

Setšhaba sa kwana sa re: Kgoši ke madi kagobane Rasibilu o be a na le madi a bogoši. Dikgadi tša Babirwa tša mo apeša pheta ya bogoši ka mekgwa le setlogo sa setšhaba gomme sa rata go lota mekgwa, setlogo le diila tša sona. Dipolelo tsela tša dingaka tša lebalwa.

Setšhaba se dutse mo Tloune, gwa g belegwa Kgoši Lelema mo moeding wa Kopo. Re kwa ge a itheta ka gore:

"Ke Lelema la noka (moedi) ya Kopo!"

Setšhaba se thopa thaba ya Maboing.

Re kwa gore naga ye ya thaba ya Maboing e be e dulwa ke Batswetla. Rasibilu le setšhaba ka go kganyoga thaba ye, ba ile ba raka Batswetla mo go yona, gomme ba aga dikgoro tse kgolo tša Babirwa, gomme ba sala ba itheta ka gore:

"Ke Maboyi, a mmagopatana ka kgoro!" Sereto se' se šupa bogolo le maatla a setšhaba mehlang yela ya ge bana ba tšie-kgalaka ba be ba sa dutse gammogo nageng ya Babirwa ba ga-Makgato.

Mašaledi a Batswetla setšhabeng.

Batswetla ba bantšhi ba ile ba ikopanya le bogoši bja Babirwa. Le lehono re sa hwetša ba ga-Mothemela, ba ga-Senoamadi, ba ga-Rakau, ba ga-Tloubatla, le ba ga-Sesibe le ba bangwe ba bantšhi ba mašaledi a bona. Setšhaba sa atlega kudu. Kgosi Makgato a ba le mantona a gagwe a Batswetla.

Balepa ba tšwa kae?

Rek kwa gore Balepa ke batho ba tšwilego thoko ya Bohlaba-tšatši, ka thoko ya Lewatle la India. Ba ile ba amogelwa ke Babirwa ka lethabo. Ba be ba ratega kudu ka kgorong ya ka Dikgwaleng kua Maboing (Dikgwaleng e be ele kgoro ya Raletšatši, morwa wa Rasibilu. Rasibilu a tšwala Chepape, Selokela le Makgwana, gomme Selokela a tšwala Matthias le bana ba bangwe. Ka 'baka la mekgwa le diila tša bona. Balepa ba be ba agile mešse ya bona thabeng ya Sephate kgauswi le Maboing.

Balepa ba be ba kgona kudu go bopa dipitša tša letšopa ka bothakga bjo bo makatšago. Ba bopa mehuta-huta ya dipitša. Ke bona ba rutilego basadi ba Babirwa modiro le mohola wa letšopa. Gape, dikgogo di tlile le bona. Babirwa ba be ba sa tsebe dikgogo mehlang yela. Ba rutilwe ke Balepa go ja nama ya kgogo.

Go arola (to discriminate).

Babirwa ba be ba na le dikoma tša mehuta-huta bjaka lebollo la bašimane, bogwera, bjale bja basetšana le komana ya bašimane (Re kwa gore komana ga se ya setlogo sa Babirwa, e hlagišitšwe ke monna e mongwe, a bitšwa Rakgorwana; a tšwa Bopedi ga-Maake). Setšhaba sa ga-Makgato se ile sa kganyoga Komana ye ya Rakgorwana gomme sa e agela sebo sa yona thabaneng ya ga-Mabale, mo dikoma tša komana di bego di dula ntšhe. Mo ga-Mabale go be go agilwe metse e megolo.

Difahlogo tša banna le bašimane ba bagolo ~~ni~~ ba Babirwa di bona la ka matšhwao a koma ya komana, mola ba Batšwetla le Balepa ba hloka kagobane ba be ba sa dumelelwe go tsena komeng ya komana (fela komana e be e se sephiri sa go boifiša bjaka lebollo. Banna le bašimane ba be ba ikgodiša ka gore:

"Thuru, Koma-tona ya banna". (Thuru ke gore re lomilwe difahlogong tša rena ke koma e sa tsebje go ke Batšwetla le Balepa mo e dulago ntšhe ge se fela bona Babirwa bao ba tsebago le dihlagatsane tša yona).

Monyanya wa dikomana o be o tumišega kudu naheng kamoka, gomme o biwa ka ngwaga o mongwe le o mongwe. Banna ba bāna "Matebu" bošego kamoka. Dikomana di opa mo gohle, ba re di baka Kadi le Mphatelo (noka tse kgolo tša Lekganyane la ga-Mabale. Eupša Batšwetla le Balepa ba be ba dumelelwa go nwa mabjalwa a dikomana.

Mekgwa ya balepa ya go ja dinama tša dikgogo le ~~th~~ dihlapi (dikgobe ka polelo ya Sebirwa e be e sa ratege malapeng a Basetse (Babirwa le Batšwetla ba be ba bitšwa Basetse ke Balepa. Balepa ge ba hlaba pudi ga ba re :re bolaya pudi goba re (bolaya) pudi ; ba re re šitša .(go šitša ke go bolaya ka mokgwa wa setlogo sa bona). Basetse ba be ba ganetša bana ba bona go tsena malapeng a Balepa. Poifo ele gore bana ka duma go ja dinama tša dikgogo le dikgobe (dihlapi)

Ba rutwa kopelo ye':

Tšhi-tšhii, kgopa e a ntoma,

O nyakang ka mo Balepeng,

O tlo ba wa ja le dikgobe.....

Ka ge go ja go ntšhitse noga moleteng, ka morago re hwetša Basetse ba ruile dikgogo gomme ba ja dinama le mae gomme le yona kgobe ele letšaka le legolo . Bana ba bapala ka lethabo gammogo.

Balepa ba be ba phalola meriri ya dihlogo tša bona ge ngwedi o moswa o dula. Basetse ba be ba hloile mokgwa kudukudu. Balepa ba be ba sa leme tšhemo ya letšweta (tšhemo ya mošate). Le kua Lebollong, bašimane ba Balepa ba be ba agelwa kgoro ya bona, fela kua mašokeng ba be ba hlakana gammogo le bašimane ba Basetse ge go tšongwa diphoofolo.

Go tšeana.

E be ele seila go lesogana la Mirwa go tšea kgarebe ya ^{Molepa} Mirwa. Eupša re hwetša Babirwa le Batšwetla ba tšeana ka khutšo le ka kwano. Kgoši Rasibilu Makgato o tšere morwedi wa Ramapulana, mm'ago Malebese Makgato. Chepape, morw'a Rasibilu o tšere morwedi wa Sešibe.

Mehleng yeo Basetse le Balepa ba be ba sa tšeane. Makgarebe a Basetse a tšhaba go phalola meriri le a Balepa ba tšhaba go beola ditlopo ka mokgwa wa Sebirwa. Ka ge lerato ele sefofu, mafelelong re hwetša Basetse le Balepa ba tšeana gomme tšeano e dirile setšwalle le seloko se segolo.

Pušo ya kgoši Makgato.

Re kwa ba ga-Ramokgopa ba re kgoši tša ga-Makgato di be di na pušo e botse kudu ya go buša setšhaba. Kgoši Ramokgopa o be a fela a roma batšeta ba gagwe go ya go etšiša mekhwa ya pušo ya batho ka bohlale bja setlogo. Ka fao Tau ya ruta Nkwe motheo wa bogoši. Ramokgopa le Makgato ba gwerana kudu. Ramokgopa a ba a lemoga bogale bja bahlabani ba Makgato .

Bafaladi ba ditšhaba tše dingwe.

Naga ya ga-Makgato e be ele naga ya mafulo a mabotse a maruo. Noka ya Kadi-Mphatelo e na le kwiti e botse. Selema dikgomo di nona kudu ka go fula bjang bja mphafa nokeng. Ba reta noka ka gore:

"Kadi ke elela Mphatelo,

Noka-kgolo ya bo-Ralefaladi 'a Makgato".

Na-ga yona ka nnoši e be e none kudu; mabu a yona a kwana le dibjalo tša mehuta-huta. Gomme lehumo la naga ya Babirwa le ile la goka batho ba ditšhaba tse dingwe. Re hwetša bo-Morerwa, bo-Thema, bo-Moloisi le bo-Mamabolo le ba bangwe ba diiletse setšhabeng sa Babina-Tau. Kgoši e na le bahlabani ba bogale.

Re kwa kgoši Lelema a itheta a re:

Ga-Dikgale ka lwa nwa ka fenyā,
Le Bopedi ka lwa nwa ka fenyā.
Ke rile kgoru mehlape ya baises (enemies),
Ya Mmapitša wa Dikgale.
Ke Ntabogela wa ga-ngwan'a Daba 'a Malope.

Kgoši Kolongwana a re:

Diala ke khunetšwe ke Mmapitšo (Kgadi).
Kobo ya nkwe gwa apeša Mathipa,
Kagobane ele yena Motšwalwa le kgoši.
Diphukhubje, matata makgolo-kgolo,
Methape e tletse 'kobo tša dinkwe,
Dinaka tša ditlou mathuding dinne.

Kgoši Lefatane a itheta a re:

Ke motšhidi 'a Maphašwa,
Ke morw'a bo-Makgato 'a Lekau.
More wa Maboing o ikgoletse,
O lekanetse le lerata godimo.
Ya yago Tšwetla ga-Ramapulana,
A ye a ape,
A re: More wa Maboing o ikgoletse,
O lekanetse le lerata godimo.

Direto tse' di šupa ka mo setšhaba se be se agile ka gona mehleng ya pele. Maboing ele mošate wa setšhaba gomme pušo ya sona e atlegile kudu.

Ntwa ya Machaka le Ramokgopa pele ga 1896.

Re kwa ba re go kile gwa ba le ntwa ya maako magareng a Machaka le Ramokgopa (Machaka le Ramokgopa ke bana ba monna.) Ntwa ye' e tšogile mola setšhaba sa ga-Makgato se bušwa ke kgoši Kolongwana (Kolongwana o e tšere morwedi wa Machaka). Fela mokgalabje Kgoši Lelema ke ge a sa phela, gomme a tšofetse.

Kolongwana o tšene bjang ntweg ya Machaka le Ramokgopa?

Gwa thwe Ramokgopa ka go lemoga bogale bja Kolongwana dintweg, o ile a mo mema gore a mo thuše go hlabana le Machaka. Eupša mokgalabje kgoši Lelema o ile a mo ganetša go tsena ntweg ya bana ba monna. Kolongwana le bahlabani ga ba ka ba hlokomela dikgothatšo le dikeletšo tša gagwe (Lelema). Gomme ba ile ba loutša marumo a bona ka kholofelo ya go fenyā Machaka. Ge ba fokile ditlhabano tša bona, ba fologela tlhabanong. Ditau le dinkwe tša hlabana. Gwa swa dikgonye, gwa šala melora. Dinkwe tša hunolla diala tšela tša Mmapitšo. Ntwa ya thatafelela ditau. Kgoši Kolongwana ge a bona gore dinkwe di fetša ditau, a tšhabišetša bahlabani ba gagwe kua Madibeng (Kalkfontein). Dinkwe tša rakadiša ditau, gomme kgoši ka nnoši o be a lapišitšwe kudu ke motšhabo. Ka mafelelo, a tšena ka letopeng la ngwako. Ba-Machaka ba mo hwetša a lapile ruri moyeng le mmeleng. Ba mmolaya ka go mo ripa hlogo ka mokgwa wo šoro. Ba rwala hlogo ba e iša go kgoši Machaka. Yena a nyama ruri ge a bona hlogo ya mokgonyana wa gagwe. A re: Nkabe le mo tliše a sa phela. Nkabe ke ngwana wa morago. Kolongwana o hwile lehu le šoro a re o thuša Ramokgopa ntweg ya maako.

Leru la kgakanego la apeša setšhaba sa Babirwa gammogo le Mohumagadi wa Setšhaba (Dikonketšo, morwedi wa Machaka). Lefatane o tlo godišwa ke mang? Setšhaba se tlo phuthwa ke mang go bopa botee bjola bja pele?

Bahlabani ba Ramokgopa ba kae?

Gwa thwe bahlabani ba Ramokgopa ga ba ka ba bonala ka letšatši leo la tlhabano. Kolongwana o be a thuša mang? Gwa phethaga polelo ya kgoši Lelema kua Maboing. Setšhaba se gakanegile. Aowa! Masa ga na swele. Lefatane ge a godile o itheta ka gore:

More wa Maboing o ikgoletse,
O lekanetse le lerata godimo.....

Murušo o segela magoši Malokasie 1896.

Go bonagala gore lebaka la ge Murušo o segela magoši malokasie, ke ge setšhaba sa Babirwa se duba leraga la ~~kgakanego~~ kgakanego e kgolo.

Mmapa (Dikonketso) le Mmaso.

Bakgalabje ba bang ba tliša gore Ba-Mmušo ba ile ba bonana le mohumagadi Dikonketso gomme ba segela setšhaba sa gagwe lokasie mo lehono go a agilwego metse ya Eiseleben, Madiketlo le ga -Masekela.

Gwa thwe Ntona Kgata Makgato e ile a fologa kua thabeng, Maboing, a ya a aga motse wa ga-Makgato kgauswi le setasie sa Eiseleben. Ke mo a godišetse kgoši Lefatane. Bangwe ba re: Aowa, naga yeo e be ele Lokasie la Ramokgopa, gomme e be ele Kwano ya Ramokgopa le Mmapa gore karolo ya setšhaba e dule moo ka khutšo gomme e sepediše merero ya yona ka ditaello tse di tšwago Maboing. Melao ka moka e be e dirwa kua kua thabeng, gomme le yona tšhemo ya letšweta e be ele ya Maboing. Dikoma kamoka di be di laolwa kua thabeng. Dithokgola ka moka e ile tša Dikonketso le wona mabjalwa a tšona a laolwa kua mošate thabeng. Kgoši Ramokgopa a ntšhitse diatla maswing. Ntona Kgata a buša karolo ye ya setšhaba ka melao le setlogo sa Babirwa. Setšhaba kamoka se be se holofetse gore ke naga yeo ba-Mmušo ba e segetšego Mmapa. Taba ya bohloko ke ge Mmapa (map) wa Mmušo o sa bontšhe bohlatše bja gore ke Lokasie ya Makgato gomme o tliša gore ke la Ramokgopa.

Marutla.

Ge Lefatane a sa dutse le Kgata kua ga-Kgata, kua thabeng, mašoboro a hlokile moetapele wa go ba isa lebollo la bašimane, kagobane Koma e ja beng pele. Ka ngwaga woo go be go se na lebollo nageng kamoka ya ga-Makgato, kagobane Lefatane a se gona go eta mašoboro pele le go ba isa komeng.

Masogana a thaka ya Lefatane ba ile ba loga maano gomme ba tšhabela dikomeng tša lebollo dinageng tša tikologong ya naga ya ga-Makgato, ba rupa gona. Ge ba boile ba ipitša ka moeno wa gore:

Re Marutla (ba rutlile melao ya setšhaba).

Ga ele thaka ya bona Lefatane e šale lesoboro kua ga-Kgata.

Maphaswa.

Ka 1900, ke ge Lefatane a boetse kua Thabeng. Ka fao setšhaba sa ntšha bodikana gomme Lefatane a bo eta pele go bo isa komeng ya Babirwa. Ge moloto wa bona o alogile, ba bitšwa "Maphaswa" ka go ya setlogo sa Babina-Tau. Ke gona kgoši lefatane ke Lephaswa, fela dithaka tša gagwe ke Marutla. Bao ba rupilego bodikana mehlang ya lehu la Kolongwana bona ba be ba bitšwa Malahlwa (gobane ba be ba lahlilwe ke Kgoši.)

Lentsu la Modimo le tšena ga-Makgato, 1888.

Molemi wa motho e mosweu, yo a fihlilego pele setšhabeng sa ga-Makgato e be ele Mnr. Piet van Zyl. Basotho ba be ba mmitšha ka la "Mmatša-nko". Yena o be a agile ngwako wa gagwe thabaneng ya Bokgobola. Lehono maswika a motheo wa ngwako wa gagwe a sa bonala. Gape, o be a agile letamo la meetse ka fase ga thabana yeo. Banna ba setšhaba ba be ba mo šomela. A ba a aga letamo le lengwe kua kgauswi le setasie sa Munnik.

Mnr. Hermann Mösche.

Re kwa gore Mnr. H. Mösche e be ele monna wa mohumi, a agile kua motseng Pietersburg. Go bonala gore Mnr. Piet van Zyl o ile a mo rekišetša naga ya ga-Makgato. Banna ba setšhaba ba gapeletšega gore ba mo šomele kua Pietersburg. Modiro wo mothata e bile go rwa ditšhipi tša go aga lebenkele le legolo la gagwe Pietersburg.

Go bonala gabotse gore Mnr. H. Mösche o be a tsebana gabotse le Moruti C. Knothe wa Kratzenstein, ga-Mamabolo kagobane re hwetša gore ka la 1/4/1888, moruti C. Knothe o rometse moebangedi Andries Sehlapelo kua ga-Makgato go ruta lentsu la Modimo. Yena Moebangedi Sehlapelo a thea setasie sa ga-Mosehla, kgauswi le motse o mogolo wa Masung.

Ka morago, Kereke ya Presbyterian ya romela Mr. Kwai, a etšwa Kaap go ruta bašimane le basetšana go bala le go ngwala polelo ya Seisimane. Batšwadi ba bantšhi ba ile ba khudugela ga-Mosehla ka go duma tšwelopele ya bana ba bona. Ga-Mosehla ya ba sediba sa Sekreste le tšwelopele.

Basokologi ba mathomo.

Motseng wa Masung, go sokologile banna ba latelago:-
Jonathan Mahlagare, Pillemon Mothemela, Tjale Makgato, Walter Rakgole, Abel Koko, Solomon Mamabolo, Alfred Rakgole, Aaron Sathekge, Solomon Sathekge, Matata Koko, Amos Sathekge, Sampopela Makgato, Henry Makgato, Gedeon Makgato, Lazarus Sathekge, Speelman Sathekge Freddy Makgato le Judas Senoamadi.

Khudugo va phuthego va Ma-Luthere, 3/5/1890.

Gwa thwe ka la 3/5/1890, Moebangedi A. Sehlapelo le phuthego ya gagwe ba khudugetse kua nageng yela go agilego Ntona Kgata, gomme ba thea setasie sa Eiseleben. Mantona a mabedi a ga-Masekela, Mogatli le Ramaphaka le bona ba khudugela kgauswi le Eiseleben ba aga motse wa ga-Masekela. Kereke ya Presbyterian ya sala e isa pele modiro wa yona go fihla ka 1910.

Setasie sa ga-Morema; 1900

Ka 1910, moruti Endemann wa Kreuzburg (Makotopong) o rometse moebangedi Samuel Mabitsela go thea setasie sa ga-Morema kgauswi le thaba ya Maboing. Gomme go sokologile banna ba:

Samuel Phoshane, Jacob Thobakgale, Simon Sathekge, Isaiah Moreroa, Elias Maila, Titus Monyepao, Ezekiel Ragophala, Jerry Sekgobela, le Edward Tlouba-tla.

Mathata a setšhaba: 1910.

Setšhaba se boledišane le Mnr. H. Mösckke go reka naga go yena. Sa kwana le yena ka ga theko ya naga, gomme ka ge se ile sa diega go mo fa tšhelete ya theko ya naga; a fela pelo gomme a thopela setšhaba maruo a sona.

Moruti Endemann o thuša setšhaba.

Badumedi ba begela moruti Endemann gore Mnr. H. Mösckke o thopetse setšhaba maruo a sona. Moruti a hlabanela setšhaba, gomme maruo a gomišetšwa go sona ka mokgwa wa molao. Kahlolo ye' ya ~~se~~ befediša mong wa naga. Ka gona a fa badumedi mangwalwana a khudugo gore ba tloge nageng ka pela-pela.

Khudugo ya badumedi e sepetse ka dikarolo tše latelago:-

1. Karolo ya phuthego ya ga-Morema ya khudugela kua ga-Dikgale, ya thea setasie sa Mogabane. Ba bangwe ba phuthego ya ga-Morema ba khudugela Pniel kgauswi le Madikgetlo. (phuthego ya kereke ya Presbyterian)
2. Phuthego ya Kereke ya Presbyterian kua ga-Mosehla ya khudugela kua ga-Dikgale gomme ya thea setasie sa Marobala (ba re: bjale re hweditse mo re robalago boroko bja khutšo) Ba reta setasie ka gore:

"Ea Marobala,

O itšošē ka lepai (blanket).

Ka ge Kgoši Makgato a hloka Lokasie la gagwe, bana ba gagwe ba thoma go nyaka madulo kua le kua, malokasieng a dikgoši tse dingwe.

Dikgosi tse di bušitšego Maboing.

Dikgosi tse di bušitšego setšhaba kua Maboing ke:-

1. Rasibilu
2. Lelena
3. Kolongwana
4. Lefatane

Mengvaga ya leswiswi setšhabeng: 1910-1965.

Go fedile mengvaga ye 55, setšhaba se hloka dikole le dikereke. Tšwelopele ya setšhaba ya boela morago kudu. Naga ya Lekganyane la bo-Mabale ya šala ele marope fela; e lliša bao ba tsebago.

Letšogo le maatla la Mmušo: 1965.

Ka 1965, Mmušo ka kwano le mohu Kgoši Lefatane ba khudušetša setšhaba nageng ya Klipplaasdrift 508, mo se ka kgošago go godiša mekgwa le setlogo sa sona bjaka ditšhaba tse dingwe.

Bašimane le basetšana ba sona ba tsena dikolo ka thabo le tebogo. Ba ithuta ka mafolofolo. Kgoši Mathipa II le setšhaba sa gagwe ba ka se fetse go leboga Mmušo wa Republic kagobane bjale go bonala tšwelopele le tirišano ya Babirwa ba ga-Makgato. Eupša, naga ve e ka se kgone go phutha bana ba Makgato kamoka bao ba diiletse kua le kua ka go hloka Lokasie va bona.

Kgoši Mathipa II o tlo buša bjang bana ba gagwe kua Eiseleben le mo gongwe?

Koketšo ya naga.

Ke kgale-kgale ge setšhaba se dutse mono dinageng tša legola, gomme se tlogetse dinaga tsela tša dithaba (Soetfontein) Ka fao, bana ba Makgato ba ka se dumele morero wa go boela kua Bopedi. Kgapeletšo ya Kgoši Mathipa II e ka se mo hole selo kagobane ke Kgale-kgale setšhaba se tšwile kua Bobirwa.

